

O'ZBEK XALQINING IKKINCHI JAHON URUSHI GIRDOBIGA TORTILISHI VA UNING OQIBATLARI

Komilova Sabohat Otaxon qizi

Urganch davlat universiteti, Tarix kafedrası o'qituvchisi

E-mail: sabohatkamilova020@gmail.com

Tel: 97 512 39 30

SSSR tarkibiga kirgan barcha respublikalar, muxtor viloyatlar, okruglar, shu jumladan, O'zbekiston xalqlari ham urush girdobiga tortildi. O'zbekiston xalqlarining boshiga og'ir sinovlar tushdi. Urushning boshlanganligi to'g'risidagi shum xabar yetib kelgan kuniyoq O'zbekistonning barcha shaharlari va tumanlarida, korxona va muassasalarida mitinglar va yig'ilishlar bo'lib o'tdi. Ishchilar, xizmatchilar, dehqonlar, ziyolilar, talaba yoshlar o'z Vatanlarini himoya qilishga, yuzma-yuz janglarda bosqinchilarni tor-mor etish uchun urushga borishga, g'alabani ta'minlash uchun front orqasida fidokorona mehnat qilishga tayyor ekanliklarini bildirdilar. Vaziyat butun mamlakat hayotini urush davri talablariga moslab qayta qurishni, butun kuch va vositalarni safarbar etishni talab qilardi. 23-iyun kuni VKP (b) MQ Siyosiy byurosi partiya va sovet organlarini urush sharoitiga moslab qayta qurish to'g'risida qaror qabul qildi. Partiya va sovet hukumatining harbiy holat to'g'risida, harbiy xizmatga majbur bo'lgan kishilarni qizil armiyaga safarbar etish to'g'risida, qurol-aslaha ishlab chiqarish bo'yicha safarbarlik rejasini joriy etish to'g'risida qarorlari e'lon qilindi. SSSR Xalq Komissarlari Soveti va VKP(b) MQ 1941-yil 29-iyunda mamlakat hayotini urush talablariga moslab qayta qurish dasturi — Front yoni viloyatlarining partiya va sovet tashkilotlariga yo'1- yo'riqlarini tasdiqladi va tegishli tashkilotlarga yubordi. Yo'1-yo'riqlarda jangchilardan har bir qarich yer uchun qattiq jang qilishni, mardlik va jasorat ko'rsatishni, partiya va sovet tashkilotlaridan harakatdagi armiyaga har tomonlama yordam berishni uyushtirish, qurol-yarog', o'q-dori, tanklar va samolyotlar ishlab chiqarishni butun choralar bilan ko'paytirish talab qilingan edi. Front orqasini mustahkamlash, korxonalarining yanada kuchliroq ishlashlarini ta'minlash vazifalari qo'yildi. "Hamma narsa front uchun! Hamma narsa g'alaba uchun!" — yo'1-yo'riqning asosiy talabi, ko'rsatmasi ana shunday edi. Mamlakatda hokimiyat, iqtisodiyot, siyosiy va harbiy hayotga rahbarlik qilish 1941-yil 30-iyunda Stalin boshchiligida tuzilgan Davlat Mudofaa Qo'mitasi (DMQ) qo'lida to'la ravishda to'plandi. Uning qarorlari, ko'rsatmalarini bajarish hamma tashkilotlar uchun majburiy edi. Harbiy harakatlarni boshqaruvchi

Oliy Bosh Qo'mondonlik qarorgohi tuzildi va Stalin SSSR Qurolli kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni va SSSR Mudofaa xalq komissari qilib tayinlandi. Sovet rahbariyati tomonidan ko'rilgan bu tadbirlarning ijrosi hayotning barcha sohalarini harbiy izga tushirdi, mamlakatni yagona harbiy lagerga aylantirdi. O'zbekistonliklar frontga otlandilar. Urushnmg birinchi oyidayoq harbiy komissarliklarga 32 mingdan ko'p ishchilar, xizmatchilar, kolxozchilar, yoshlar o'zlarini frontga jo'natishni so'rab ariza berdilar. Barcha viloyat, shahar va tuman

harbiy komissarlari harbiy xizmat majburiyatida bo'lganlarni safarbar etish bilan shug'ullandilar. Urushning dastlabki oyidayoq yuz minglab vatandoshlarimiz qo'lga qurol olib frontga jo'nab ketdilar. O'rta Osiyo harbiy okrugi front uchun jangchilar va zobitlar tayyorlaydigan o'choqqa aylantirildi. Bu okrug 1941-yil iyunidan 1942-yil oxirigacha bo'lgan muddatda harbiy safarbarlik asosida 109 ta harbiy qo'shilma tuzdi, harakatdagi armiyaga va Oliy Bosh Qo'mondonlik qarorgohi zaxirasiga 86 diviziya va brigada jo'natdi. O'zbekiston hukumati va vatanparvar kuchlar milliy harbiy qo'shilmalar tuzish tashabbusi bilan chiqdilar. 1941-yil 13-noyabrdan 1942-yil martigacha bo'lgan davrda 14 ta milliy harbiy qo'shilmalar, jumladan, 9 ta o'qchi brigada, 5 ta otliq askarlar diviziyasi tuzilib frontga jo'natildi. Milliy qo'shilma askarlari va zobitlariga yaxshi harbiy ta'lim berishda, ular bilan frontni mustahkamlashda O'zbekistonda tuzilgan zaxiradagi 24-o'qchi diviziya katta rol o'ynadi. Diviziyaning boshliqlari va zobitlari tarkibida 178 o'zbek o'g'loni faol xizmat qildi. Bu diviziya urush yillarida 390 ming kishidan ziyod jangovar kuchlar tayyorladi va frontga jo'natdi.

Oliy Bosh Qo'mondonlik qarorgohi tuzildi va Stalin SSSR Qurolli kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni va SSSR Mudofaa xalq komissari qilib tayinlandi. Sovet rahbariyati tomonidan ko'rilgan bu tadbirlarning ijrosi hayotning barcha sohalarini harbiy izga tushirdi, mamlakatni yagona harbiy lagerga aylantirdi. O'zbekistonliklar frontga otlandilar. Urushnmg birinchi oyidayoq harbiy komissarliklarga 32 mingdan ko'p ishchilar, xizmatchilar, kolxozchilar, yoshlar o'zlarini frontga jo'natishni so'rab ariza berdilar. Barcha viloyat, shahar va tuman harbiy komissarlari harbiy xizmat majburiyatida bo'lganlarni safarbar etish bilan shug'ullandilar. Urushning dastlabki oyidayoq yuz minglab vatandoshlarimiz qo'lga qurol olib frontga jo'nab ketdilar. O'rta Osiyo harbiy okrugi front uchun jangchilar va zobitlar tayyorlaydigan o'choqqa aylantirildi. Bu okrug 1941-yil iyunidan 1942-yil oxirigacha bo'lgan muddatda harbiy safarbarlik asosida 109 ta harbiy qo'shilma tuzdi, harakatdagi armiyaga va Oliy Bosh Qo'mondonlik qarorgohi zaxirasiga 86 diviziya va brigada jo'natdi. O'zbekiston hukumati va vatanparvar kuchlar milliy harbiy qo'shilmalar tuzish tashabbusi bilan chiqdilar. 1941-yil 13-noyabrdan 1942-yil martigacha bo'lgan davrda 14 ta milliy harbiy qo'shilmalar, jumladan, 9 ta o'qchi brigada, 5 ta otliq askarlar diviziyasi tuzilib frontga jo'natildi. Milliy qo'shilma askarlari va zobitlariga yaxshi harbiy ta'lim berishda, ular bilan frontni mustahkamlashda O'zbekistonda tuzilgan zaxiradagi 24-o'qchi diviziya katta rol o'ynadi. Diviziyaning boshliqlari va zobitlari tarkibida 178 o'zbek o'g'loni faol xizmat qildi. Bu diviziya urush yillarida 390 ming kishidan ziyod jangovar kuchlar tayyorladi va frontga jo'natdi

1941-yilda O'zbekiston aholisi jami 6,5 million kishini tashkil etgan, ularning yarmini bolalar va keksalar tashkil etgan bo'lsa, yaroqli odamlarimizning 50—60 foizi, aniqrog'i 1433230 kishi urushga safarbar bo'lgan. O'zbek xalqi, keksalar, ota-onalar dahshatli sinov paytida o'z farzandlarini frontga jo'natar ekan, ularga mard va botir askar bo'l, qahramonlarcha jang qil, g'alaba bilan qayt, deb nasihat qilib qolardilar. O'zbekiston partiya va sovet tashkilotlari front orqasini mustahkamlash, xo'jalikni harbiy izga tushirish, ko'plab jangovar texnika, qurol-aslaha, o'q-dorilar ishlab chiqishni yo'lga qo'yish bo'yicha shoshilinch tadbirlarni amalga oshirdilar. Bu sohadagi ishlarga VKP(b) MQ va Davlat Mudofaa Qo'mitasi

topshirig'iga binoan ishlab chiqilgan va 16-avgustda tasdiqlangan 1941-yil 4-kvartali va 1942-yil uchun harbiy xo'jalik ishlar rejasi asos bo'lib xizmat qildi. Bu rejada mamlakatning sharqiy mintaqalarida, jumladan, O'zbekistonda yangi zavodlar, shaxtalar, konlar qurish hamda qurol-aslaha, o'q-dori, ayniqsa ko'plab tank, samolyot, to'p va zambaraklar ishlab chiqarishning keng dasturi belgilab berilgan edi. Dasturda transport ishini qayta qurish, dushman ishg'ol qilishi xavfi ostida qolgan joylardagi sanoat korxonalarini, kolxoz va sovxozlarning mol-mulklarini, ilmiy muassasalarni sharqqa ko'chirish va ularni joylashtirish, yangidan ishga tushirish tartiblari ham belgilangan edi. Bu tadbirlarni amalga oshirishga 1941-yil 25-avgustda tashkil etilgan U. Yusupov boshliq maxsus respublika hukumat komissiyassi rahbarlik qildi. O'zbekistonning iqtisodiy va mehnat resurslari frontga safarbar etildi. Butun SSSR hududida, jumladan, O'zbekistonda yangi mehnat rejimi joriy qilindi, ya'ni ish kuni uzaytirildi, dam olish kunlari va mehnat ta'tillari bekor qilindi. O'zbekiston sanoatchilari 1941-yil oxirigacha 300 ga yaqin korxonani jangovar texnika, qurollar, o'qdori ishlab chiqarishga moslashtirib qayta qurdilar. Ularda frontga ketgan erkaklar o'rnini keksalar, xotinqizlar egalladilar. Urushning dastlabki paytlaridayoq 20 mingga yaqin toshkentlik xotin-qizlar sanoat korxonalari va qurilishlarda, 1700 ga yaqin respublika xotin-qizlari ko'mir koni shaxtalarida ishlashga yo'l oldilar. Jumladan, 1941-yil iyul oyidan «Tashselmash» zavodida 220 xotin-qizlar frontga ketgan otalari, akalari va erlarining o'rniga ishga kirib fidokorona mehnat qildilar. Ishlab chiqarishni ishchi va mutaxassislar bilan ta'minlash choralari ko'rildi. Respublika oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari, hunar-texnika bilim yurtlari, fabrika-zavod ta'limi maktablarining faoliyati urush davri talablariga mos kadrlar tayyorlashga yo'naltirildi. Yakka tartibda va brigada tariqasida hunar o'rgatish ishlari yo'lga qo'yildi. Respublikamiz qishloqlarining aholisi frontni va front orqasini oziq-ovqat, sanoatni xomashyo bilan ta'minlash uchun oyoqqa turdi. Har bir kolxozchi va sovxoz ishchisi ikki-uch ish normasini bajarish uchun fidokorona mehnat qildi. Urush bo'layotgan va dushman yaqinlashib kelayotgan hududlardan muhim sanoat korxonalarini, kolxoz, sovxoz va MTSlarning mulklarini, madaniy boyliklar va o'quv maskanlarini Sharqqa, jumladan, O'zbekistonga zudlik bilan ko'chirib keltirish, joylashtirish ishlari boshlanib ketdi. Fashistlar tomonidan yondirilgan, vayron qilingan shaharlar va qishloqlarning aholisi, otalari urushning dastlabki kunlarida halok bo'lgan bolalar, million-million kishilar ulkan yurtimizga oqib kela boshladi. Kishilik tarixida ko'lami jihatidan bunday katta voqea birinchi marta sodir bo'ldi. O'zbekistonga 100 ga yaqin sanoat korxonasi, jumladan, 48 ta mashinasozlik, metall ishlash, kimyo va boshqa harbiy texnika va mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yirik zavodlarning asbob-uskunalari ko'chirib keltirildi. O'zbekiston shaharlarida shoshilinch bo'shatib berilgan yoki yangidan qurilgan binolarga ko'chirib keltirilgan asbob-uskunalar zudlik bilan joylashtirildi va montaj qilindi. Ular ishchi kuchi, xomashyo, instrumentlar bilan ta'minlandi va front uchun mahsulotlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi.

1925-1945-yillar davomida Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy hayoti Sovet

Ittifoqining siyosati, kollektivlashtirish va davlatlashtirish islohotlari, repressiya siyosati va Ikkinchi Jahon urushining ta'siri bilan shakllandi. Ushbu davrda viloyat iqtisodiyoti paxta

ishlab chiqarish va agrar sanoatni rivojlantirishga yo'naltirildi. Paxta yetishtirishning kengayishi va kolxozlar tizimining o'rnatilishi Xorazmda

yangi iqtisodiy tuzilma yaratdi, biroq bu jarayonlar aholi orasida qarshiliklarga, ocharchilikka va ijtimoiy tengsizlikka sabab bo'ldi. Sovet hukumatining repressiya siyosati, ayniqsa 1930-yillarda, viloyatdagi ziyolilarni va mustaqil ijtimoiy guruhlarini yo'q qilishga qaratilgan bo'lib, bu jamiyatning siyosiy va ijtimoiy

barqarorligini zaiflashtirdi. Shu bilan birga, urushning boshlanishi va uning iqtisodiy ta'siri Xorazmning iqtisodiy sektori va mehnat resurslarini qayta shakllantirdi.

Urush davrida paxta ishlab chiqarishining davom etishi va viloyatning iqtisodiy salohiyatining yanada mustahkamlanishi, ammo aholi turmush sharoitining yomonlashishi va resurslarning yetishmasligi muammolarni yanada kuchaytirdi.

Xorazm viloyatining 1925-1945 yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti Sovet siyosatining muhim ta'siri ostida rivojlanib, bu davrda amalga oshirilgan islohotlar, iqtisodiy jarayonlar va siyosiy repressiyalar viloyat aholisining turmush tarzini sezilarli darajada o'zgartirdi. Ushbu o'zgarishlar, bir tomondan, viloyatning iqtisodiy asoslarini mustahkamlashga yordam bersa, boshqa tomondan, ijtimoiy muammolar va siyosiy beqarorlikni keltirib chiqardi. Xorazmdagi ijtimoiy-iqtisodiy hayotning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar va ularning oqibatlarini tahlil qilish, viloyatning kelajakdagi rivojlanishiga oid xulosalar chiqarish uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Sobirov, M. (2007). Xorazmning iqtisodiy va madaniy rivoji (XX asr). Nukus: Xorazm Universiteti Nashriyoti.
2. Ismailov, D. Paxta sanoati va uning iqtisodiy ta'siri: O'zbekiston misolida. Toshkent: O'zbekiston Iqtisodiyot Instituti.
3. Tursunov, A. (2005). Sovet davrida qishloq xo'jaligi va iqtisodiy islohotlar. Toshkent: Fan va Texnologiya.
4. Kamilov, S. (2018). Xorazm viloyatida paxtachilik va iqtisodiy rivojlanish. Nukus: Xorazm davlat universiteti nashriyoti.
5. Karimov I. A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. T. 3. Asarlar. T.: O'zbekiston, 1996